

**УКРАЇНЕЦЬ ОРЕСТ КОРЧАК-ГОРОДИСЬКИЙ
І НІМЕЦЬ ОСВАЛЬД БУРґАРДТ (ЮРІЙ КЛЕН):
НА ПОЛТАВСЬКИХ ПЕРЕХРЕСТЯХ
В ЧАСИ ВОЄННОГО ЛИХОЛІТТЯ
(до 95-річчя від дня народження
Ореста Корчака-Городиського)**

Олександр ПАНЧЕНКО,
*адвокат, доктор права УВУ,
місто Лохвиця, Полтавщина*

15 липня 2013 року минає 95 років від дня народження Ореста Городиського (Корчака), який побачив світ у родині залізничника, що тоді мешкала у передмісті Станіславова, теперішнього Івано-Франківська. Освіту Орест здобув у народній школі імені Маркіяна Шашкевича в 1924–1928 роках, пізніше продовжив навчання в Українській Державній Гімназії в Станіславі (це

була старокласичного типу гімназія з офіційною назвою – Державна гімназія з руською мовою навчання). У 1928 році став членом Пласту, пізніше, з початком Другої світової війни, вчителював на Сянїччині – у селах Согорів Долїшній і Одрехова, як також брав лекції на однорічному адміністративно-торговельному курсі в Станіславі в 1939 році.

Юрій Клен, поет, професор

Орест Городиський був арештований польською владою за належність до підпільної сітки ОУН у 1939 році й згодом суджений на останньому політичному процесі польської держави у Бережанах 14 вересня 1939 року. З вибухом Другої світової війни, за направленням краківського Українського Центрального Комітету (УЦК) він займав посаду першого секретаря Української гімназії в Ярославі від листопада 1940 р. до червня 1941 року.

Коли ж почалася німецько-радянська війна, пан Орест перебував при німецькій армії як перекладач німецької мови 17-ої армії Вермахту, з якою був у містах Жмеринка, Гайсин, Умань, Лозова, Полтава, Кременчук, Нові Санжари, Таганрог, Мар'їнка. Прикметно, що у нас на Полтавщині Орест Корчак-Городиський перебував разом з відомим українським поетом, перекладачем та літературним критиком, німцем за походженням, народженим на Волині, професором Освальдом Бурггардтом (1891-1947), який свої твори публікував здебільшого під псевдонімом «Юрій Клен». Відомо, що до війни Юрій Клен працював у Київському інституті народної освіти, де створив кафедру прикладного мистецтва, брав активну участь у роботі ВУАН, а в довоєнній

Німеччині, де він замешкав від 1931 року, – тісно співпрацював з поетами, що об'єднувались довкола «Вісника» Дмитра Донцова. 1937 року вийшли друком його знамениті поеми «Прокляті роки».

Освальд Бурггардт у роки Другої світової війни опинився при штабі 17-ї армії, пізніше, від 1943 року, працював викладачем в університеті в Ерфурті, згодом – в Українському Вільному Університеті у Празі, а пізніше – в Інсбруцькому університеті в Австрії. Якраз 1943 року і з'явилася у світ збірка поезій Юрія Клена «Каравели», в якій її автор, як зазначають деякі критики, спробував синтезувати творчі принципи київських неокласиків та ідейно-художні шукання поетів «празької школи», де він вдало поєднує в єдиному естетичному вимірі трагічну античність («Антоній і Клеопатра», «Цезар і Клеопатра», «Шляхами Одиссея»), героїзм середньовічної лицарської доби («Жанна д'Арк», «Вікінги») та князівсько-гетьманську українську традицію («Володимир», «Символ», «Україна»).

Саме після повернення з України, де досі тривало криваве військово-політичне протистояння між двома диктаторами – Гітлером та Сталіном, – Юрій Клен 1943 року стає автором збірки «Каравели» та видатної епопеї «Попіл імперії», про яку, зокрема, й пише у своїх цитованих мною нижче спогадах наш ювіляр, близький приятель українського професора, німця за походженням Юрія Клена, його духовний побратим, українець з роду-племені, прикарпатець Орест Корчак-Городиський.

«... У всіх місцевостях, де ми перебували, – згадує Орест Корчак-Городиський, – і трохи ближче зживались з населенням, нас часто питали, чи є вже яка українська влада, який уряд, а по зайнятті Києва допитувались, чому нема ніяких розпорядків української центральної влади. Чимало було і таких, що хотіли вступати до української армії і допитувались, коли будуть набирати. Одного дня, ще в Кіровограді, коли я відвідував знайомих у штабі 17-ої армії, мене

привітали питанням, чи мені відомо, що маршал Антонеску дав дозвіл генералові Дельвігові творити українську армію. Вістка була досить невиразна, але вона скоро розійшлась серед населення, яке прийняло її дуже прихильно. На ту тему я балакав з Професором (О. П. – Юрієм Кленом), але він висловився, що не вірить у те. Він добре розумів політичну ситуацію і підкреслював це в розмові. Казав, що якби німці дозволили творити українську армію, то з одного боку сильно відтяжили б себе, а з другого – мали б упорядкований терен, бо українці самі поряdkували б на своїй землі й недопускали б до верховодства москалів у новій дійсності німецької окупації. В половині вересня я приїхав до Кременчука. Місто було майже опустіле. Як я потім довідався, велике число населення творили жиди, які виїхали з большевиками. З Професором я був тільки одне пополудне разом, бо зараз на другий день по його приїзді, я поїхав до Полтави. Того пополудня оглядали одну з бібліотек, в якій був спеціальний відділ з перекладами творів Шевченка на різні мови (там побачив я і жидівський переклад). З бібліотеки ми пішли над Дніпро. Було досить холодно, вітер із Дніпра вів просто в лице, а ми дивились на потоплені кораблі, що, поперехилювані, спочивали при березі, наставляючи тільки верхки чи дахи. Професор знову полинув думками в Київ, оповідав про Дніпро під Києвом, про свої молоді роки, і, як завжди при згадці про Київ, висловлював бажання хоч на хвилинку побувати в Києві. Я линув думками додому, згадував своїх рідних, особливо матір, яка не раз оповідала мені про визвольні змагання, про Дніпро та про інших наших рідних, які брали чинну участь у збройній боротьбі. І тоді я уявляв себе в майбутньому поході до Києва на Дніпро. Мої мрії частинно здійснились: у дальшому поході на схід я бачив і Дніпро, і Київ. Мої роздумування перебив Професор, що нагадав про поворот додому. Дома я застав листи від батьків і від брата. Вони опису-

Орест Корчак-Городиський (у молоді роки)

вали свої переживання за большевицької окупації. Газети доповнювали листи та повідомляли про розбудову самостійного українського життя. Я похвалився листами й газетами Професорові. В нього в той час був фон Мудра, який також цікавився українським життям і висловлював надію, що українці відзискають у цій війні свою незалежність. Я нічого не відповів, тільки Професор зазначив, що це було б добре, якби українці після вікової неволі мали врешті можливість зажити власним вільним життям, але він не бачить зараз познак до такої підготовки з боку німців. На цьому розмова урвалася, ми почали коментувати нові повідомлення з фронту...».

«... П'ять днів по занятті Полтави, – продовжує О. Корчак-Городиський, – я виїхав із Форкомандою до Полтави. Перші дні я присвятив оглядинам Полтави. Бачив пам'ятник Котляревському, що стоїть зараз навпроти міської управи, полтавський музей, деякі церкви й усе, що можна було оглянути, не запускаючись далеко від квартири. Щойно 9 жовтня приїхав штаб і з ним професор Клен. Тієї ночі я спав із ним на

одній квартирі, з приводу чого другого дня постала авантюра, яку спричинив один підстаршина, що не міг зрозуміти, як це німецький офіцер, тобто професор Клен, може ночувати разом із нєнімцем і ще цілу ніч розмовляти нєнімецькою мовою. У зв'язку з цим Професор посварився з одним сотником і справа набрала досить великого розголосу, внаслідок чого постали два табори – один за професора, а другий за сотника Майзля. Потім Професор ходив дуже схвильований, мабуть ходив до генерала і просив перенести його. Маю враження, що генерал заспокоїв трохи професора і справа на деякий час притихла, однак та авантюра найбільше відбилась на мені, бо відтоді вся ненависть противників Професора звернулась на мене. Та мені це було байдуже. Я познайомив Професора з усіма своїми знайомими, а зокрема з посадником міста Борковським, якого потім німці розстріляли за співпрацю з націоналістами. П. Борковський був дуже гарною людиною, мав велике почуття власної гідності, якого я перед тим не помічав ні в одного посадника, яких стрічав на своєму шляху. Професор Клен довго розмовляв з Борковським, бувшим вояком у сотні Ф. Черника, з яким брав участь у бою під Мотовилівкою. Безпосередньою причиною його розстрілу був донос двох німок, бувших учительок, які працювали в той час у міській управі. Склад міської управи був дуже добрий, у ній не було людей, що хвалилися б своїми переживаннями й стражданнями за большевиків. Це були люди праці й свідомі українці. Вони в короткому часі й самі пізнали, що приносять із собою німці на Україну.

Професор Клен пильно оглядав Полтаву, бо з нею була пов'язана його молодість, оглядав тюрму, в якій сидів свого часу за большевиків, кілька разів ходив до Полтавського музею і дуже радів, що большевики його не знищили, і тепер можна було мати приємність його оглянути. З самого початку кустосом музею був один мистець, якого прізвище не можу пригадати, а після нього

проф. Мощенко, дуже інтелігентна людина і щирий патріот. Завдяки моїм приятелям, а зокрема покійному проф. Є. Грицакові, колишньому професорові української гімназії в Перемишлі, а також інж. Паламарчукові, колишньому урядовцеві УДК в Ярославі, я одержував багато книжок, передусім з Українського Видавництва в Кракові, а також по кільканадцять примірників «Краківських Вістей», які я роздавав знайомим у місцях постою. Професор був одним із постійних читачів цих газет і книжок. Він дуже пильно вилловлював вістки з Києва, які вже незабаром по зайнятті німцями з'являлись в українській пресі. Були це спостереження українських перекладачів у німецькій армії, або в адміністративних відділах. У Полтаві Професор одержав листа від д-ра Донцова з Букарешту, що в тому часі видав два числа журналу «Батава», які долучив до листа. Наскільки пригадую, лист був дуже довгий. Професор вів правдоподібно переписку і з Є. Маланюком, про якого не раз згадував, одначе не пригадую вже, чи це було в зв'язку з листуванням з ним, чи в наслідок читання преси. Кілька разів відвідували ми наших перекладачів, які працювали в той час при штабі 17-ої армії. В часі таких відвідин ми ділилися вістками і переживаннями, але головною темою були ті нестерпні відносини, які створювали для нас німці. Життя в той час було дуже важке і багато з наших знайомих, що вийшли в 1941 р. з Кракова, під різними причинами покинули війсьکو. В деяких частинах німці досить радо звільняли українців із західних земель, і на їх місце приймали «фольксдойчів», а нерідко й агентів НКВД, що знали німецьку мову і залишились під німецькою окупацією. Ті перекладачі дуже переслідували й винищували українців, чим дуже подобалися німцям. Працю цих перекладачів сильно влегшувала ще й та обставина, що на СУЗ (О. П. – східно-українських землях України) поширене було донощицтво, яке нераз доводило до ліквідації зовсім невинних людей, як от

визначного українського історика проф. Василя Базилевича, якого на донос одного розстриженого священника розстріляли німці в Таганрозі. Коротко перед моїм виїздом... ми оглядали з професором будинок-музей Володимира Короленка, що містився при тій самій вулиці, при якій ми жили. Музей був гарно упорядкований, ним, за большевиків, опікувались обидві доньки Короленка, яких большевики забрали з собою. Зовсім несподівано мене перенесли до іншої частини, до однієї польової команди. Я радів із цього, бо покидав непривітне й малокультурне середовище, яке не мало найменшого розуміння для українців та їх справ, а тих українців, що приходили до них із своїми клопотами й турботами, висміювали й відсилали з нічим. Професор Клен бачив все це і вболівав не менше від нас. Хоча й німець за походженням, він мав українську душу, яка відчувала і важко переживала всі звірства й варварства німців, як і ми всі, як ціле населення України. Він ніколи не робив враження військової людини, був справжнім поетом і науковцем. Можливо, це й приводило до того, що нижчі за рангом старшини не віддавали йому пошести. Щоправда, професор і не звертав уваги на них, як і на тих, що здоровили його. Майже завжди носив руки в кишенях, голова легко похилена у вічній задумі. Маю враження, що професор уже тоді укладав собі плян нової поеми, і думаю, що його побут на Україні дав йому мотиви до «Попелу імперій».

Ми попрощались і я від'їхав до Нових Санжар, де містилась моя нова команда. Від того часу, аж до поновної зустрічі, ми переписувались. Моя нова частина мала всього 18 людей із завданнями військово-адміністративного характеру. Умовини були досить можливі, бо командант був добра й порядна людина, супротивник гітлерівської системи і до своїх підвладних ставився чемно. Називався Тінтельнот і походив з міста Влото над Везерою, де мав фабрику цигар, рафінерію цукру й великий готель.

ЧАСТИНА I

*Орест
Корчак-Городиський*

СПОГАДИ З ЖИТТЯ

“Молоді роки”

Обкладинка з книги О. Корчака-Городиського

В Нових Санжарах стрінувся я з дуже прикритим явищем донощитства, обчисленим на знищення людини. З трудом вдалось мені врятувати одного чоловіка від певної смерті, батька п'ятеро дітей. Про всі ті події я писав професорові Кленові і передавав пошту через зв'язкових, які їздили до попередньої моєї частини по пошту. Цією дорогою я одержував також листи від професора Клена. Його становище дуже було погіршилось, бо його зверхником був сотник Мюллер, людина дуже мало інтелегентна і гітлерівської вдачі. Він уважав, що тільки терором треба вдержувати німецький порядок на Україні. Якраз на Україні та метода була найменш відповідна, на що дуже часто звертав йому та всім іншим увагу Професор на т. зв. старшинських відправах. Одначе його голос не знаходив розуміння, бо німецькій психіці більше відповідали думки інших перекладачів, які радили поступати з населенням гостро й безоглядно, бо вони,

Орест Корчак-Городиський (другий зправа, з білою пов'язкою) у Лозовій, 1942 рік

мовляв, до того привикли. Професорові доводилось провадити справжні баталії, але вони не давали ніякого успіху, навіть більше, насторожували німців зі штабу до Професора і спричинювали певну контролю його діяльності, а навіть цензурували його пошту. Наша кореспонденція з тих часів була досить цікава, бо в ній ми обговорювали чимало подій, які заобсервували. На жаль вся ця кореспонденція пропала, забрали її в мене поляки в містечку Казімежа Велька коло Кракова. Професору використовував своє перебування в Полтаві на її оглядання, однак там у нього не було відповідного товариства. Решту свого вільного часу проводив на читанню. Читати було що, книжок було багато, бо майже всі бібліотеки були розбиті і часто дуже вартісні книжки валялися на долівці, а то й на хідниках на вулиці. В жовтні моя частина покинула Нові Санжари і подалась даліше на схід, однак до нового місця призначення ми не скоро приїхали. По дорозі довелось нам

уперше познайомитись з «вигодами» походу на Схід. З кінцем жовтня випав був перший сніг, який, щоправда, не вдержався довго, але падав кожного дня і топився та розмочував дорогу. На Україні не було добрих доріг, хіба влітку, коли сухо, тоді вони тверді, але коли випаде хоч би невеличкий, півгодинний дощ, увесь автомобільний рух задержується на кільканадцять годин. В тому часі виїхав був і Професор із своєю частиною і серед деяких пригод доїхав до містечка Лозова, яка є вузловим залізничним пунктом, куди проходили важні залізничні шляхи з Харкова на південь аж до Криму, на захід до Дніропетровська і на схід, у Донбас. Дня 17 листопада переїхав я із своєю частиною до Лозової і зараз таки першого дня, стрінувся з Професором. Наша зустріч була дуже сердечна, ми провели кілька годин на розмовах, обмінюючись думками і спостереженнями, які назбирались за той час, що ми не бачились... Професор продовжував даліше свою працю, яка зводилася до того, що він мусів приводити від Миської Управи різних ремісників, потрібних при направі штабових приміщень. Настрій його був часом дуже поганий. Він був злий на весь штаб, бо всі його намагання вирватись до Києва чи взагалі одержати якусь працю, що відповідала б його зацікавленням, були безуспішні. В Лозовій з'їхалось знову кілька українських перекладачів з ЗУЗ (О. П. – західно-українські землі), як Г. Гах, Новроцький, Каратницький, і ми тут знову вирішили організувати освітні курси, як і на попередніх постоях. Посадником міста був у тому часі п. Перехрестов, українець, правник, який вповні усвідомлював собі своє важке становище, проте не розумів як слід, що від німецьких офіційних чинників нема чого ждати помочі, бо німці не були наставлені помагати Україні, тільки її експлуатувати. Силою свого становища, як перекладач місцевої командантури, я ввійшов у зв'язок з п. Перехрестовим та іншими його співпрацівниками. Це були переважно старші громадяни, які ще добре пам'ятали цар-

ські часи та визвольні змагання, тим то вони дуже відрізнялися від тих людей, які не знали давніх часів і не вміли робити відповідних порівнянь, а з тим – і висновків. Німці воліли мати в управах вже як не «фольксдойчів», то молодих людей, бо з ними їм було працювати краще і легше використовувати для своїх злочинних цілей. Всюди, де я перебував, місцеве населення цікавило подіями в світі і мені (загалом – всім нам, перекладачам) доводилося бути інформаторами про життя українців у світі та про воєнні події. В малих місцевостях не було часописів, тому й населення було спрагле до кожної вістки. Якраз таку цікавість використали ми на те, щоб зорганізувати однієї неділі ширші сходи, головну учителів, та поінформувати їх про життя у світі. На ці сходи з'явилося около двадцяти учасників, які послухали інформації, і що мене найбільше тішило, пробували навіть дискутувати, що було новістю в тих умовах, бо люди навчені були большевиками на всяких публічних сходах ніяких дискусій не заводити. На наступні сходи прийшов Професор і пп. Гах та Новроцький. Ми уложили відповідну програму, поділились ролями, щоб якнайбільше використати сходи. Ми нікому й не згадували, що на такі сходи ми не маємо офіційного дозволу. Робили самовільно, а присутність Професора-старшини, а почасти й моя, бо мене знали як перекладача командатури, надавали нашим зібранням офіційного характеру. Ми відбули яких шість разів такі сходи, при чому на останніх було около 100 осіб, з чого ми дуже раділи. Ті щонедільні збори набрали були згодом загальнішого характеру і не були тільки сходами учителів. Приходили всі, що бажали щось почути. Ми не провадили на сходах ніякої пропаганди, тільки старалися обережно, але правдиво інформувати про події на фронті (в той час почалися вже були наступальні дії большевиків в околицях Краматорська – січень 1942 р.) та про життя українців. Найперше ми подавали інформа-

ції з фронту і були не раз дуже здивовані, коли молоді люди давали нам різні питання відносно боїв у тому, чи іншому місці, а ми не могли їм дати точної відповіді, бо самі докладно не знали, тільки дивувалися, звідки вони мають такі інформації. Згодом ми довідалися, що деякі слухали передачі совецького радіо і шептанною пропагандою передавали з уст до уст. Професор мав два чи три рази гарний виклад про українську і світову літератури, в якому підкреслював головну тих письменників, яких большевики забороняли. Пізніше опіку над освітніми курсами перебрала була спеціально створена Освітня Комісія при Миській Управі, яка однак не відновилася після поворотного здобуття Лозової німцями в квітні 1942 року.

Професор з великою приємністю і нетерпеливістю очікував неділі, щоб зустрінутися із знайомими, які відвідували курси, та провести з ними кілька хвилин на дискусії. Був щасливий, що бодай в неділю може вирватись із своєї частини, в якій життя було щораз важче. Здоров'я його було не надзвичайне, щораз частіше заходив до лікаря, а погане психічне самопочуття ще більше його пригноблювало. Коли в листопаді ми одержали вістку про розвиток культурного життя в Києві, про видавання Оленою Телігою журналу «Літаври», якого перше число появилось було в жовтні 1941 р., Професор просто з сльозами в очах жалувався, що він тут марнується, а в Києві його знайомі починають працювати, розвивати українську літературу... Дуже ненавидів Професор большевиків і москалів, про що оповідав не раз при столі в старшинському касині... В Лозовій поробили були ми старання перевидати «Прокляті роки», яких примірник Професор мав випадково з собою...».

Про своє перебування в Україні Юрій Клен написав у «Спогаді про 1941» 11 листопада 1946 року:

«Ще спогади такі чіткі і свіжі:

Повитий кур'явою шлях,

Над Бугом сонний і брудний Ладизжин,

Ясні заграви по ночах...

*...Все відійшло... Все, мов мара минуло:
Розриви бомб, пожеарів чад,
Легідні вечори й розмова чула
Ледви знайомих нам дівчат.
Як місяць над просторами рівнини,
Спливає в спогадах отих
Смутне-смутне обличчя України
З ланів пожовкло-золотих.
І тихе світло леє на ті дороги,
Які лягли у далину
І нас везуть крізь radoщі й тривоги
У не довершену весну».*

У 1943 році Юрій Клен перебрався до Праги, де став працювати в Українському Вільному Університеті, а Орест Корчак-Городиський того ж року зголосився до Української Дивізії «Галичина», з якою пройшов весь бойовий і страдницький шлях, а по закінченню Другої світової війни опинився у таборах полонених Ріміні (Італія), де був редактором таборового тижневика-півтижневика й врешті – щоденника «Життя в таборі» для переміщених осіб, пізніше закінчив студії історії та географії із вченим ступенем магістра в тому ж таки Українському Вільному Університеті, де колись викладав професор Клен.

У повоєнному листі до Ореста Корчака-Городиського Юрій Клен писав: «...Я дуже зрадив, доставши нарешті звістку про Вас, бо не знав, чи Ви вискочили з того пекла війни; боявся вже, чи не потрапили до рук большевикам... Доводилося починати життя так, як Адам, коли голий опинився за брамою раю та мусів шукати шляхів у далекий і невідомий йому світ. Не тратьте зв'язку зі мною. Може знов доведеться нам разом шляхи міряти, як міряли з Вами в 1942 році. Думаю, що ще зустрінемося з Вами, і може разом будемо працювати на користь країни нашої, бо такий стан непевності, який оце тепер панує на світі не може надто довго тривати...».

До Америки, в США, пан Орест Корчак-Городиський виїхав у 1950 році і, дякувати

Богові, живе в Чикаго по цей час. Він став автором своїх спогадів з життя, дописів про видатних служителів церкви й українських патріотів – адвоката Михайла Степаняка, Дмитра Лушпака-Баглая, отців Мирослава Проскурницького та Михайла Ганушевського, отців-мітратів Михайла Василика та д-ра Івана Гриньоха (члена Президії УГВР «Всеволода»), владику Василя Величковського, крайового провідника Юнацтва ОУН Всеволода Лемеху-«Бориса», педагога-філолога проф. Івана Голембійовського, а ще – важливих споминів про останній політичний процес польської держави у Бережанах 14 вересня 1939 року, на якому його та інших членів Студентської Громади було засуджено, та іншого цікавого допису про свою працю на посаді першого секретаря Української гімназії в Ярославі від листопада 1940 до червня 1941 року, як також розвідки «Замість вигадок: Українська проблематика в західних політико-дипломатичних джерелах» (Івано-Франківськ, 1994) та історичного нарису «Іван Васильович Турчин – особистий приятель президента Лінкольна», став одним із авторів «Альманаху Станиславівської Землі» (Нью-Йорк, 1975-1985).

Весь свій час пан Орест Корчак-Городиський працює, пише і дихає з думкою про Україну. І ось вже маємо за вікнами липень 2013-го року Божого... Пан Орест вже має славних 95 літ, з яких близько восьми десятків присвятив відданому служінню українській національній ідеї, нашому знедоленому народові.

Засилаю свої найщиріші зичення з уславлених полтавських теренів знаменитому українському патріоту Оресту Корчаку-Городиському, із благодатної землі, якою він пройшов пліч-о-пліч з видатним професором Юрієм Кленом, розбудовуючи наше національне життя в часи тепер вже далекої воєнної хуртовини 40-их років. З роси й води і Многая Літа Вам, дорогий Ювіляре!